

ญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นประสบการณ์นิยมหรือไม่?

นางลักษณวัต ปาละรัตน์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต

ภาควิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2535

ISBN 974-581-897-6

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

019612

11/24/15 400

IS THERAVADA BUDDHIST EPISTEMOLOGY AN EMPIRICIST THEORY?

Mrs. Laksawat Palaratana

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

For the Degree of Doctor of Philosophy

Department of Philosophy

Graduate School

Chulalongkorn University

1992

ISBN 974-581-897-6

พิมพ์ต้นฉบับบทคัดย่อวิทยานิพนธ์ภายในกรอบสี่เหลี่ยมนี้เพียงแผ่นเดียว

สังเขปวัต ปาละรัตน์ : ญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นประสบการณ์นิยมหรือไม่?
(IS THERAVADA BUDDHIST EPISTEMOLOGY AN EMPIRICIST THEORY?)

อ.ที่ปรึกษา : รศ.ดร.สุนทร ฌ รังษี, อ.ที่ปรึกษาร่วม รศ.ดร.มารค ตามไท, 380 หน้า.
ISBN 974-581-897-6

เนื่องจากทรรศนะของผู้ศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีความรู้ของพุทธปรัชญานั้นมีแตกต่างกันไป และหลายท่านมองว่ามีลักษณะเป็นประสบการณ์นิยม งานวิจัยนี้จึงพยายามที่จะศึกษาเพื่อที่จะตอบปัญหาว่า ญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นประสบการณ์นิยมหรือไม่

ผลจากงานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า แม้การใช้คำ "ประสาทสัมผัส" "ประสบการณ์" และ "การรับรู้" ในพุทธปรัชญาจะแตกต่างจากที่ใช้กันในปรัชญาตะวันตกส่วนใหญ่ แต่แนวความคิดเกี่ยวกับทฤษฎีความรู้ของประสบการณ์นิยมตะวันตก และพุทธปรัชญานั้นมีลักษณะที่เหมือนกันในหลายประการ กล่าวได้ว่า ความคิดเกี่ยวกับการรับรู้ การพิสูจน์ว่าจริง และ การคิดหาเหตุผล (โยนิโสมนสิการ) ซึ่งมีความสำคัญอย่างมากต่อทรรศนะเรื่องความรู้ของพุทธปรัชญานั้นล้วนแต่มีพื้นฐานอยู่บนประสบการณ์ ทฤษฎีความรู้ตามนัยนี้มีลักษณะเป็นประสบการณ์นิยมเพราะถือว่าประสบการณ์ เป็นที่มาที่สำคัญของความรู้ ลักษณะทั้งหมดเหล่านี้ล้วนทำให้มอง ได้ว่าพุทธปรัชญาเป็นประสบการณ์นิยม

อย่างไรก็ตาม ในการพิจารณาประเด็นปัญหาที่ว่า "ญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นประสบการณ์นิยมหรือไม่?" นั้น เราจะมองข้ามความจริงที่ว่าคำ "ประสบการณ์" และ "ประสบการณ์นิยม" นั้นมีใช้กันในหลายความหมาย หลายระดับไม่ได้ ด้วยเหตุที่คำตอบของปัญหานี้ขึ้นอยู่กับบริบทที่เกี่ยวข้อง เราจึงไม่มีคำตอบที่สำเร็จรูปตายตัวสำหรับปัญหานี้ และด้วยเหตุดังกล่าว การจะตอบปัญหานี้ให้ถูกต้องสมบูรณ์จึงต้องใช้วิธีการวิเคราะห์แล้วแยกประเด็นให้ชัดเจนก่อนแล้วจึงตอบแบบบริบทช่วยหาก ไม่ใช่การตอบแบบแ่งเดียวและตายตัวลงไปแบบเอกังกล่าว

คำตอบสำหรับประเด็นปัญหานี้อาจสรุปได้ว่า ในกรณีที่เราใช้คำ "ประสบการณ์นิยม" ตามความหมายอย่างอ่อนอันหมายถึงหลักการที่ถือว่า ประสบการณ์เป็นที่มาที่สำคัญที่สุดของความรู้ ทฤษฎีความรู้ของพุทธปรัชญาเถรวาทจะเป็นประสบการณ์นิยม แต่ในกรณีที่คำ "ประสบการณ์นิยม" นั้นใช้ในความหมายที่เคร่งครัด คือหมายถึงหลักการที่ถือว่าประสบการณ์เท่านั้นที่เป็นที่มาของความรู้ ญาณวิทยาของพุทธปรัชญาเถรวาทก็ไม่อาจสรุปได้ว่า เป็นประสบการณ์นิยม

ภาควิชา ..... ปรัชญา
สาขาวิชา ..... ปรัชญา
ปีการศึกษา 2535

ลายมือชื่อนิติต .....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา .....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม .....

C110582 : MAJOR PHILOSOPHY
KEY WORD: BUDDHIST PHILOSOPHY / EMPIRICIST

LAKSAWAT PALARATANA : IS THERAVADA BUDDHIST EPISTEMOLOGY AN
EMPIRICIST THEORY?. THESIS ADVISOR : ASSO. PROF. SUNTHORN
NA-RANGSI, Ph.D., CO ADVISOR : ASSO. PROF. MARK TAMTHAI, Ph.D.
380 pp. ISBN 974-581-897-6

Due to the fact that there are conflicting views on Buddhist theory of knowledge and many scholars hold that it has empirical characteristics, this research aims to assess whether Buddhist thinkers fall into the class of Empiricists.

The result of this research shows that, in spite of the differences of the meaning of "senses", "experience" and "perception", the similarities which we find between Western Empiricism and Buddhist philosophy are remarkable. It can be said that the concepts of perception, verification and reasoning (yonisomanasikara) which are of fundamental importance to knowledge are all based on experience. Buddhist theory of knowledge has an empirical approach since it sees experience as the main source of knowledge. All of these characters give Buddhism a look of Empiricism.

In considering the question "Is Theravada Buddhist Epistemology an Empiricist Theory?" we cannot overlook the fact that there are various meanings of "experience" and different degrees of "empiricism". There is therefore no hard and fast answer to this problem as its answer entirely depends on its context. In order to get the correct and complete answer we need to assess it case by case, and the analytical and many-sided method (Vibhajjavada) should be used instead of the one-sided method (Ekansavada).

Thus, the answer to this problem is that in the case that "empiricism" is used in the weak sense to mean the doctrine which holds that experience is the most important source of knowledge, Buddhist epistemology can be classified as an empiricist theory. But in the case that "empiricism" is used in the strong sense to mean the doctrine which holds that experience is the sole source of knowledge, it cannot be classified as such.

ภาควิชา.....ปรัชญา

สาขาวิชา.....ปรัชญา

ปีการศึกษา..... 2535

ลายมือชื่อนิสิต.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

พิมพ์ต้นฉบับบทคัดย่อวิทยานิพนธ์ภายในกรอบสี่เหลี่ยมนี้เพียงแผ่นเดียว

สภคณัวต ปาละรัตนั : ญานวิทยานในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นประลัศการณัณยมหรือไมั?
(IS THERAVADA BUDDHIST EPISTEMOLOGY AN EMPIRICIST THEORY?)

อ.ที่ปรักษา : รค.ดร.ลัณทร ฌ รังษั, อ.ที่ปรักษารัวม รค.ดร.มารค ตามไท, 380 หน้า.
ISBN 974-581-897-6

เนื่องจากรรคณัของลัศคักษาเกยวกับทฤษฎัควมรูัของพุทธปรัชญานัันมีแตกตางกันไป และหลายทากนมองวามีสภคณัะเป็นประลัศการณัณยม งานวิศยนี้สงพยายามที่จะคักษาเพื่อที่จะตอบบญัหาว่า ญานวิทยานในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นประลัศการณัณยมหรือไมั

ผลจกงานวิศยนี้แลดงให้เห่นว้ แมัการใชัค้า "ประลัศทสมัผลั" "ประลัศการณั" และ "การรรบรูั" ในพุทธปรัชญาจะแตกตางจกที่ใชักันนในปรัชญาตะวันตกลัวนใหญ่ แต่แนวควมคักเกยวกับทฤษฎัควมรูัของประลัศการณัณยมตะวันตกลั และพุทธปรัชญานัันมีสภคณัะที่เห่นกันนในหลายประการกลัาวไดัว้ว่า ควมคักเกยวกับการรรบรูั การพลัลลัจนัว้จริง และ การคักหาเหตผล (โยนิโสมนลัการ) ซึ่งมีควมลัาคัญอยางมากต่อรรคณัะเรื่งควมรูัของพุทธปรัชญานัันลัวนแต่มีพื้นฐานอยบ่นประลัศการณัทฤษฎัควมรูัตามนัันมีสภคณัะเป็นประลัศการณัณยมเพราะเหตว้ว่าประลัศการณัเป็นท้มาที่ลัาคัญของควมรูัสภคณัะท้งหมดเห่นานัันลัวนท้าให้มองไดัว้ว่าพุทธปรัชญาเป็นประลัศการณัณยม

อยางไรค้ก็ตาม ในการพลัการณาประเด่นบญัหาท้ว่า "ญานวิทยานในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นประลัศการณัณยมหรือไมั?" นััน เราจะมองข้ามควมจริงท้ว่าค้า "ประลัศการณั" และ ประลัศการณัณยม" นัันมีใชักันนในหลายควมหมาย หลายระดบัไมัไดั ด้วยเหตท้ค้าตอบของบญัหานัันฮันอยบ่นกับบริบทท้เกยวข้งเราจึ่งไมมีค้าตอบท้ล้าเรีจรูปตายตัวล้าหรืบญัหานััน และด้วยเหตดงกลัาว การจะตอบบญัหานัันให้ถูกตองลัมบุนลัจึ่งตองใชัว้ธการวิเคราะห้แลวแยกประเด่นให้ชัดเจนกอนแลวจึ่งตอบแบบวิศยชัวาท ไมัใชัการตอบแบบแง้เดยวและตายนลัลงไปแบบเอกงลัวาท

ค้าตอบล้าหรืประเด่นบญัหานัันอาจลัสรุปไดัว้ว่า ในกรณัท้เราจึ่งใชัค้า "ประลัศการณัณยม" ตามควมหมายอยางออนฮันหมายถึงลัศการท้เหตว้ว่า ประลัศการณัเป็นท้มาที่ลัาคัญที่สุดของควมรูั ทฤษฎัควมรูัของพุทธปรัชญาเถรวาทจะเป็นประลัศการณัณยม แต่ในกรณัท้ค้า "ประลัศการณัณยม" นัันใชัในควมหมายท้เคร่งครัด ค้ือหมายถึงลัศการท้เหตว้ว่าประลัศการณัเท่านัันท้เป็นท้มาของควมรูั ญานวิทยานของพุทธปรัชญาเถรวาทก็ไม้อาจลัศไดัว้ว่า เป็นประลัศการณัณยม

ภากวิชา ..... ปรัชญา
สาขากวิชา ..... ปรัชญา
ปีการศักษา 2535

ลายมือช้อนลัศ .....
ลายมือช้ออาการย้ที่ปรักษา .....
ลายมือช้ออาการย้ที่ปรักษารัวม .....

C110582 : MAJOR PHILOSOPHY
KEY WORD: BUDDHIST PHILOSOPHY / EMPIRICIST

LAKSAWAT PALARATANA : IS THERAVADA BUDDHIST EPISTEMOLOGY AN
EMPIRICIST THEORY?. THESIS ADVISOR : ASSO. PROF. SUNTHORN
NA-RANGSI, Ph.D., CO ADVISOR : ASSO. PROF. MARK TAMTHAI, Ph.D.
380 pp. ISBN 974-581-897-6

Due to the fact that there are conflicting views on Buddhist theory of knowledge and many scholars hold that it has empirical characteristics, this research aims to assess whether Buddhist thinkers fall into the class of Empiricists.

The result of this research shows that, in spite of the differences of the meaning of "senses", "experience" and "perception", the similarities which we find between Western Empiricism and Buddhist philosophy are remarkable. It can be said that the concepts of perception, verification and reasoning (yonisomanasikara) which are of fundamental importance to knowledge are all based on experience. Buddhist theory of knowledge has an empirical approach since it sees experience as the main source of knowledge. All of these characters give Buddhism a look of Empiricism.

In considering the question "Is Theravada Buddhist Epistemology an Empiricist Theory?" we cannot overlook the fact that there are various meanings of "experience" and different degrees of "empiricism". There is therefore no hard and fast answer to this problem as its answer entirely depends on its context. In order to get the correct and complete answer we need to assess it case by case, and the analytical and many-sided method (Vibhajjavada) should be used instead of the one-sided method (Ekansavada).

Thus, the answer to this problem is that in the case that "empiricism" is used in the weak sense to mean the doctrine which holds that experience is the most important source of knowledge, Buddhist epistemology can be classified as an empiricist theory. But in the case that "empiricism" is used in the strong sense to mean the doctrine which holds that experience is the sole source of knowledge, it cannot be classified as such.

ภาควิชา.....ปรัชญา

ลายมือชื่อนิสิต.....

สาขาวิชา.....ปรัชญา

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....

ปีการศึกษา..... 2535

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาของ รองศาสตราจารย์ ดร. สุนทร ณ ริงษ์ รองศาสตราจารย์ ดร. มารค ตามไท ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา และ รองศาสตราจารย์ ปรีชา ช้างขวัญยืน ที่ได้ช่วยเหลือในเรื่องเอกสารประกอบการค้นคว้า และให้ข้อชี้แนะที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยนี้อย่างยิ่ง ผู้เขียนจึงขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้เป็นอย่างสูง

นอกจากนี้ ผู้เขียนขอขอบพระคุณท่านที่ได้กล่าวนามไว้ดังต่อไปนี้ที่มีส่วนช่วยให้งานวิจัยนี้สำเร็จลงได้

ดร. อู่ทอง โขวินทะ อาจารย์ผู้เต็มไปด้วยวิญญานแห่งความเป็นครูที่อาทรในความรู้สึกของศิษย์ อีกทั้งยังกรุณาให้ความช่วยเหลือในการค้นหาข้อมูล และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

ดร. มาตริณี รักษตานนท์ชัย และ ดร. อรุณ ลาวัลย์ประเสริฐ ที่ช่วยเหลือในการค้นหาและจัดส่ง เอกสารอ้างอิงจากสหรัฐอเมริกา

คุณวินเพ็ญ ชาวสอาด ผู้ที่ได้กรุณาช่วยพิมพ์ต้นฉบับอย่างอดทน และเต็มใจช่วยเหลือในทุกสิ่งจนวิทยานิพนธ์นี้สำเร็จเป็นรูปเล่ม

ท้ายที่สุด หากแม้วิทยานิพนธ์นี้มีส่วนดีอยู่บ้าง ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา และอุทิศคุณความดีส่วนนั้นให้แก่บุพการีผู้ให้กำเนิด ครูอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชา สถาบันการศึกษาที่ให้ทุนทำวิจัย และหม่อมมิตรผู้ได้มีส่วนในการแบ่งปันความรู้สึก คอยเป็นกำลังใจ และช่วยในสิ่งละอันพันละน้อยตลอดหนทางวิบาก จนงานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงลงได้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญคำย่อ	ญ
บทที่	
1. บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาของปัญหา	1
1.2 แนวเหตุผลทฤษฎีที่สำคัญหรือสมมติฐาน	2
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	3
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	3
1.6 ขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัย	4
2. ทฤษฎีความรู้ของสำนักประสบการณ์นิยมในปรัชญาตะวันตก	6
2.1 ประสบการณ์นิยมเดิม	6
2.1.1 จอห์น ล็อค	7
2.1.2 จอร์จ เบิร์ดเลย์	16
2.1.3 เดวิด ฮูม	22
2.2 ประสบการณ์นิยมสมัยใหม่	28
2.2.1 กลุ่มปฏิบัตินิยม	28
2.2.1.1 วิลเลียม เจมส์	29
2.2.1.2 จอห์น ดิวอี้	40
2.2.2 นักปรัชญาประสบการณ์นิยมชาวออสเตรเลีย	45
2.2.2.1 เอรินส์ มัค	45
2.2.2.2 ฟรานซ์ เบรนท์ทาน	47

2.2.3	กลุ่มปฏิธานนิยมทางตรรกวิทยา.....	77
2.2.3.1	รูตอล์ฟ คาร์นัป	79
2.2.3.2	อัลเฟรด แอร์	82
2.3	ประสบการณ์นิยมร่วมสมัย	84
2.3.1	บาส โอ วาน ฟราสเซ็น	84
2.4	สรุปและวิเคราะห์ทฤษฎีความรู้ของกลุ่มประสบการณ์นิยม ตะวันตก	92
3.	ทฤษฎีความรู้ในพุทธปรัชญา	102
3.1	ทรรศนะที่สัมพันธ์กับเรื่องของความรู้	102
3.1.1	มนุษย์คืออะไร ?	102
3.1.2	ความเกี่ยวเนื่องระหว่างมนุษย์กับโลก	106
3.2	จิตในฐานะเป็นองค์ประกอบสำคัญในการรับรู้	108
3.2.1	จิตคืออะไร	108
3.2.2	การเกิดขึ้นของจิต	108
3.2.3	ลักษณะของจิต	110
3.2.4	งานของจิต	112
3.2.5	การเกิดดับของจิตและความเป็นไปของจิต	114
3.2.6	คำต่าง ๆ ที่ใช้เรียกจิต	118
3.3	กระบวนการรับรู้	119
3.3.1	การรับรู้ปกติ	119
3.3.2	การรับรู้เหนือปกติ	142
3.4	ความรู้คืออะไร?	153
3.5	การจำแนกความรู้	212
3.6	สรุปเนื้อหาและการวิเคราะห์ทฤษฎีความรู้ใน พุทธปรัชญา	242

บทที่	หน้า
4 พุทธปรัชญาเป็นประสบการณ์นิยมหรือไม่?	250
4.1 บทวิเคราะห์	250
4.2 ประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความรู้	311
5 สรุปผลการวิจัย	357
เอกสารอ้างอิง	369
ประวัติผู้เขียน	380

คำอธิบายคำย่อ

การอ้างอิงพระไตรปิฎกที่ใช้ในการวิจัยนี้ เป็นการอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับหลวง และพระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ โดยในการอ้างอิงนั้นได้ใช้อักษรย่อ ซึ่งหมายถึงชื่อคัมภีร์ ดังต่อไปนี้

วินย. บ.	วินยปิฎก	บริวาร
ที. ส.	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค
ที. ม.	ทีฆนิกาย	มหาวรรค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค
ม. มุ.	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์
ม. ม.	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์
ม. อุ.	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัณณาสก์
ชุ. ส.	ชุกทกนิกาย	สคาถวรรค
สัง. นิ.	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค
สัง. ข.	สังยุตตนิกาย	ขันธวรรค
สัง. สฬี.	สังยุตตนิกาย	สฬายตนวรรค
สัง. ม.	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค
อัง. เอก.	อังคุตตรนิกาย	เอกนิบาต
อัง. ทุก.	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต
อัง. ติก.	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต
อัง. จตุกก.	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต
อัง. ปัญจ.	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต
อัง. ฉกก.	อังคุตตรนิกาย	ฉกกนิบาต
อัง. สัต.	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต
อัง. อัฏฐก.	อังคุตตรนิกาย	อัฏฐกนิบาต
อัง. นวก.	อังคุตตรนิกาย	นวกนิบาต

อึ้ง. ทสก.	อึ้งคุดตินิกาย	ทสกนิบาต
ช. ช.	ชุกทกนิกาย	ชุกทกปาฐ
ช. ฐ.	ชุกทกนิกาย	ธรรมบท
ช. อุ.	ชุกทกนิกาย	อุทาน
ช. อิติ.	ชุกทกนิกาย	อติวุตตก
ช. ส.	ชุกทกนิกาย	สุตตนิบาต
ช. วิมาน.	ชุกทกนิกาย	วิมานวัตถุ
ช. เปต.	ชุกทกนิกาย	เปตวัตถุ
ช. เถร.	ชุกทกนิกาย	เถรคาถา
ช. เถรี.	ชุกทกนิกาย	เถรีคาถา
ช. ชา.	ชุกทกนิกาย	ชาดก
ช. มหา.	ชุกทกนิกาย	มหานิทเทศ
ช. จุ.	ชุกทกนิกาย	จุฬินิทเทศ
ช. ปฉิ.	ชุกทกนิกาย	ปฉิสัมภิตามรรค
อภิ. สัง.	อภิธรรมปิฎก	สังคณีปกรณ์
อภิ. วิ.	อภิธรรมปิฎก	วิภังคปกรณ์
อภิ. ปุคค.	อภิธรรมปิฎก	ปุคคลบัญญัติปกรณ์
อภิ. ก.	อภิธรรมปิฎก	กถาวัตถุปกรณ์

การใช้ตัวเลขในการอ้างอิงมีความหมายดังนี้คือ ตัวแรกบอกว่าเล่มที่เท่าใด
ตัวที่สองบอกว่าชื่อที่เท่าใด เช่น

ที่. ปา. 11/199 ก็หมายความว่าอยู่ในที่นิกาย ปาฎีกวรรค เล่มที่ 11
ข้อ 199.